

CUMHURİYETİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI - II

Prof. Dr. Özer OZANKAYA

Dizinin bu bölümünde, Türk Devrimi ile kurulan 'Türk ulusal toplumu'nun kendi kendisine 'ulus' olarak, 'yurt' olarak, 'kültür' olarak getirdiği tanımların, Osmanlı'nın yıkılış onyıllarında Türk düşünce dünyasında belirginleşmeye başladığını anlatan örneklerle yer vereceğiz. Bunun için yine Celâl Nuri'nin yayınlarına baş vuracağız. Hemen tüm düşüncelerini 1913-1917 yılları arasında yayınlayan Celâl Nuri, 1926 yılında yayınladığı **Türk İnkılabı** (Sühulet Kütüphanesi, İstanbul) adlı kitabında bu düşünceleri özetlemiştir. Bu yazı, adı geçen kitaptan özetlenerek alınan düşünceleri günümüz yazısı ve diliyle sunmaktadır.

**

"... Türk Devrimi bir "sonuç"tur. Bunun öncesi vardır. Bütün bir yenilik devinimleri, Cumhuriyetin açıklanmasından önce baş göstermişti. Yenileşme düşüncesi Osmanlı tarihinde gerçekten izlenip incelenmeğe değer bir bölümdür. Bu düşünce kimi düşünür ve siyasetçilerin usuna gelen soyut bir dilekten oluşan bir şey değildi; bir gereksinimdi. Ama tutucular bunun bir zorunluluk olduğunu anlayamadılar. Belki yenilikçiler de bu gereksinimin ölçüsünü bilemiyorlar, onlar da yeniliği kendi dileklerinden oluşuyor sanıyorlardı. Ama olaylar, belki yenilikçilerin tüm kanıtlarından daha güçlü ve daha kesin bir biçimde sorunu çözdü."

Yenileşme düşüncesinin yalnız o zamanki akımları incelemekle anlaşılamayacağını, örneğin bırakın Gülhane Buyruğu ya da Yeniçeriliğin kaldırılmasını, Osmanlı Saltanatının kuruluşuna, dahası ondan da öncesine, İslamlık öncesi Türklüğe, İslamlığın ortaya çıkışına ve Türklerin bu dine girişi dönemine değin inmek gerektiğini belirten Celâl Nuri, bir yandan da Batı dünyasında "Avrupa toplumu"nun oluşumunu belirleyen Rönesans, Reform ve Keşifler hareketlerini de iyice göz önünde bulundurmak zorunluluğunu vurgulamaktadır. Celâl Nuri, Türk Devrimini yalnız Türk tarihinin değil, genel tarihin çerçevesi içinde ele almak gerektiğini, çünkü bunun çağımıza katkıda bulunabilecek bir uygarlık tasarısı değerinde olduğunu savunurcasına vurguladıktan sonra, Ortam, Irk, Zaman, Uygarlık de-

ğişkenleri açısından Türk Devrimini hazırlayan olgu ve özellikleri incelemeğe koyuluyor.

I. ORTAM: ANADOLU'NUN ASYA'DAN ÇOK AVRUPA'YA 'GİRDİĞİ-NİN' OSMANLILARCA KAVRAMAMASININ SONUÇLARI

Bu bölümde Celâl Nuri, "Türk" ve "Türkiye" kavramlarının, Osmanlılığın baskısı sonucu belirginleşemediğini, "Türk"ün Osmanlı topluluğu içinde yalnızca budunbilimsel (toplumbilimsel değil!) bir öge olduğunu, dahası, öbür budunlara göre Türk'e aşağı bir konum verildiğini belirtmekte, ayrıca Avrupa uluslarının ulusal kimlik sahibi olmakla birlikte, aralarındaki yoğun ilişkiler dolayısıyla ortaklaşa bir 'Avrupalılık' kimliği de oluşturduklarını, Osmanlıların çağdaş uygarlık demek olan bu ortak kimliğin dışında kalmakla Türklüğün bilinen geriliklerini hazırladığını belirtmektedir.

"... Türkiye sözcüğü, dahası bu sözcüğün yazılışı yepyenidir. Frenkler "Osmanlı ülkeleri", "Osmanlı saltanatı" yerine **Empire Ottoman** deyimini kullandıkları yanlı olarak **Turque**, **Empire Turc** dedikleri olurdu. Ama resmi Osmanlıcaya "Türkiye" sözcüğü hiç girmemiştir.

"Gerçi Osmanlı ülkesine 'Türkiye' demek haklı olamazdı. Evet, o saltanatı kuran, büyük olasılıkla bir Türk hanedanıydı —gerçi bu konuda da kuşku belirten harihçiler yok değildir— ama o aile yalnız Türklere eģemen değildi. Türü ögeleri onu ulusluğundan sıyrırmış(tı). Eđer güçlü bir Türk topluluğu ülkede önemli bir etken olmasaydı, Türk olan Osmanlı ailesi, ırkdaşlarından Hindistan'a eģemen olan "Babür ailesi", İran'a rahat vermeyen "Kaçar ailesi" gibi her halde kimliğini değiştirirdi. (Yunanistan ve Norveç'te Danimarka'lı Gloksburglar'ın, Romanya'da Prusyalı Hohenzoller'in, İngiltere'de Saksonyalı Prens Albert'in çocuklarının ulusluklarını değiştirişlerinde olduğu gibi).

Eskiden, ulusluk düşüncesinin doğmasından önce bir hükümdarın, bir hanedanın, coğrafya ve etnografya farklarına bakmadan kılıç gücüyle, dahası kalıt ve vasiyet, bağış ve satınalma yollarıyla birçok ülkelere ve türdeş olmayan uyruklara sahip olup bir imparatorluk kurduğunu, Osmanlı İmparatorluğunun artık örneği kalmamış böyle bir yapıda olduğunu belirten yazar, bu noktada şöyle devam etmektedir:

"İşte Türk ulusu ve Türkeli, böyle bir tarihsel karışım içinde belki bin yıl güneş tutulmasına uğramıştı. "Osmanlı ülkeleri nedir?" Bir coğrafya sorusuna benzeyen bu soru, .. tarihe ilişkindir. Bu ülke kimi kez Viyana dolaylarından İran'ın göbeğine değin uzanıyordu. Böyle toplulukların birliği olamaz. ...Bu imparatorluk hiçbir biçimde bir tek ulusun

yurdu olan, örneğin Fransa, İtalya, İspanya'ya benzemez. Bir ölçüye değin tanımlanması ve sınırlandırılması olanaklı bir Fransa vardır; ama böyle bir Osmanlı ülkesi yoktu. .. Osmanlılık bir ulusal ve doğal kavram değildir. Bunun içindir ki yurt duygusu eski zamanlarda Osmanlı dünyasında, örneğin Fransa'da olduğu gibi güçlü olamazdı."

"Eski adıyla Memalik-i Mahruse (Güvenli ülke), bugünkü adıyla Türkiye, her ne denirse densin, Asya dünyasına daha uzak, Avrupa dünyasına daha yakındır. Paris, Londra ve Viyana'daki bir olay herhalde İstanbul'u, Anadolu'yu Delhi'de, Pekin'de, Tokyo'daki bir devrimden daha çok etkiler. Bir düşünce, bir inanç, bir yaşayış biçimi Hindistan'da, Çin'de, Çin Hindî'nde doğar, ölür, unutulur da, bunun haberi belki Türkiye'ye varamaz; oysa biz ne kadar gözümüzü yumusak, kulaklarımızı tıkasak Avrupa'da baş gösteren bir devinim dalgasına dalgasına ya doğrudan doğruya, ya da ölü deniz biçiminde bize değin gelir, bizi de çemberi içine alır.

"Bu coğrafyasal bir yazgıdır ve bundan kurtuluş yoktur. Dünyayı kıtalara ayırmadansa daha başka bölmeler aramak uygulamaya daha uygun düşer. Bir Akdeniz dünyası vardır. Bunun kendine özgü bir birliği olduğu yadsınamaz. O birlikten uzaklaşmalar önce geride kalırlar, sonra tutsak olur ve en sonunda çökerler. Uluslar karmaşıktır; deniz onları birbirine karıştırmıştır. Sadi gibi 'Uluslar birbirlerinin parçasıdır' diyebiliriz.

"Türkler, Küçük Asya ve Anadolu denilen ve özel bir adı bulunmayan (çünkü 'Anadolu' eski Yunancada 'doğu', 'güneşin doğduğu yer' demektir) yarımada'yı, kimi yerleri karışık olmak üzere bin yılı aşkın bir süredenberi kendilerine yurt seçmişlerdir. Öbür yarımada'ya —ki, son zamanlarda ona "Balkan" adı verilmiştir— büyük ölçüde girmiş olmakla birlikte, orada Anadolu'da olduğu kadar rahatlıkla yerleşememişti. Bu iki yarımada'nın birleştiği nokta İstanbul'dur. Bu kent en eski çağlardan beri Avrupa ve Asya denilen anakaraların geçidi, köprüsüdür. Ama unutmayalım ki asıl Asya'dan çok Avrupa'ya yakındır ve oradan sayılır; yazgısı da ona bağlıdır. Anadolu Batı Dünyasını onun aracılığı ile tanıyor ve anlıyor. Biz Türkiye'yi ne kadar Asya'dan sayarsak o ölçüde aldanırız.

"Çevre, iklim öylesine güçlüdür ki, bunların etkisinden ancak yok olunarak kurtulunabilir. Avrupa dediğimiz ana-karanın batısı ile doğusu arasında yaşayış koşulları bakımından fark görülmez. Oysa 'Yakın Doğu' ile 'Uzak Doğu'nun farkı pek büyüktür. Bu iklimlere uyamayanlar her zaman yok olurlar. Orta Çağların başlarındaki genel göçte Avrupa'ya yayılan Asya'lı topluluklarda bu uyarlanma özelliği olmadığın-

dan, bunlar ta İspanya'ya değin tüm Avrupa'ya yayıldıkları halde tarihte kuru ve kötü bir addan başka, hiç bir yerde bir iz bile bırakmadılar.

“Türk ulusunun Avrupa ya da oraya yakın yerlerde kalmak koşuluyla Asyalılığını sürgit koruması, doğallığa çok aykırı olurdu. Çevre, yaşamda temel bir etkidir.

“Avrupa ve Akdeniz dünyası alan olarak Asya'ya göre küçük olduğundan, oradaki karışım Asya'dakilerden daha çoktur. Hindistan Çin'den başka bir yaşam sürdürebilir. Çünkü Sind ve Ganj ırmaklarından başlayarak güneye doğru sarkan yarımada başlıbaşına bir kıtadır... Hindistan nüfusuyla Çin halkını birbirinden ayıran duvarın Himalaya dağlarından daha kalın ve yüksek olduğu açıktır.

“Oysa .. küçük ve dar .. Avrupa ve Akdeniz ülkeleri birbirlerinden büsbütün ayrı yaşayamazlar... Böylesine küçük bir alanda çok sayıda uygarlıklara yer yoktur. Orada diller bile birbirine girmiş, giyimler arasında da bir fark kalmamıştır. Bir Alman bir Fransız'a herhalde yabancı ise de, bu yabancılık hiç bir vakit bir Hintli ile bir Çinli arasındaki ayrılık ölçüsünde göze çarpmaz. Özetle, Avrupa'nın bir birliği vardır; Asya'nın böyle bir birliğinden söz edilemez.

“Anadolu'yu yurt edinen Türklerin de bu Avrupa birliği içinde yer almaları 'ortam'ın bir zorunluluğu olduğu halde, “Osmanlı saltanati” bu inceliği anlayamamıştı. Tersine, islamlığa ve Türklüğe geçen Yakın-Doğu'nun eski halklarını bile Avrupalılıktan uzaklaştırdı. Osmanlılık, Avrupa'nın ortasında bir Asya ortaya çıkarıp sürdürmeğe çalışmıştı desek yeridir.

“Avrupalılaşmak gereksinimi —ki, ancak böylece yaşamak olanağı vardı— gerçek bir açlık gibi Osmanlılığın yapısını kemiriyordu. Ama devletin temelindeki sakatlık buna hep engel oluyordu. Belirttiğimiz duruma ‘uyarlanma yeteneksizliği’ diyebiliriz. Devlet örgütü, devletin sürdürdüğü kafa, tutuculuk, çalışma ve yaşama yöntemleri ile Osmanlı halklarının gereksinimleri arasında çelişki vardı. O devlet o halklara uymadı; Osmanlı saltanati Asyalı ve eski niteliğini —belki bilinçsiz olarak— bir türlü unutamıyordu.

“Bu durum karşısında Osmanlılıktan ayrılan halklar, eskiden uyruğu oldukları saltanatın tuttuğu yoldan ayrıldıkları için pek çabuk Avrupalılığa geçip böylece yaşama hakkını elde ettiler.

Özetle: “Osmanlılık ile çevre ve resmen Osmanlı sayılan halklar arasında uyumsuzluk vardı; çevre değişmez; bundan dolayı Osmanlılığın ya kendiliğinden çevreye uyması ya da yenilmesi gerekirdi. Osmanlılık çevre ile uzlaşmadı, dağıldı”.

II. "İRK" KAVRAMI ANCAK "ESKİ BİR ULUS OLMA DURUMUNU" ANLATIR

Cumhuriyet'i hazırlayan oluşumlar içinde "ırk" ve "ulusluk" kavramları da yoğun tartışmalara konu olmuştur. Celâl Nuri bu konuya, gerek tarih, gerekse etnoğrafyanın herhangi bir ırkın kökenini saptamaya elvermediğini, saymaca olarak 'ırk' denilen kümelerin de bilinen tarihine gidildiğinde, onların da şimdiki gibi birer 'ulus' olduklarının görüldüğünü belirtiyor ve buna örnek olarak yahudileri gösteriyor. Bu ulusun da bir zamanlar savaşçı ve fetihçi olup başka toplulukları kendine benzettiğini, örneğin bugün bile Orta Asya'da Turanlı Yahudiler, İdil yani Volga dolaylarında Türk asıllı ve Yahudi dininden Hazerler bulunduğunu, Habeşistan'da da zenci Yahudilerin varlığını belirterek, bütün bunların eski çağlardaki benzeşmelerin kanıtları olduğunu vurgulamaktadır.

Coğrafya bölgeleri ayırdetmek nasıl görelî ise, etnoğrafya bölümleri ayırdetmenin de öylece görelî bir işlem olduğunu, bundan dolayı türlü toplumları birbirleriyle karşılaştırmada başvurulacak birimin 'ırk' değil 'ulus' olduğunu belirten Celâl Nuri, 'ulus' kavramının da başlıca şu değişik anlamlarda kullanıldığına dikkati çekmektedir:

- A) Bir devletin uyrukluğunda bulunan, ırk, din ayrımı gözetilmeksizin birlikte düşünülen bireyler topluluğu.
- B) Etnografik ulus anlayışı: aynı devletin uyruğu olsalar da dil, din ve benzeri kültürel özellikler bakımından birbirlerinden ayrılıklar gösteren toplulukların bir 'ulus' oluşturmadıkları; ancak bu açılardan aynı özelliklerde oldukları halde ayrı devletlerin uyruğu olan halkların da birbirlerine yabancı oldukları gerçeği. Özellikle dinin çoğunlukla ulusluğu sağlamadığı, dilin ise dinin ve ırkın da üstünde bir ölçüde ulusluğu oluşturmada temelli bir öge olduğu.
- C) Toplumbilimsel ulus anlayışı: Dilin, dinin ve ırkın da üstünde, 'aynı ulustan olma isteği', 'yarar ve tarih ortaklığı' ulusluğu oluşturmada en etkili öğedir.

Celâl Nuri bu konuda şu sonuçlara varıyor:

"Bugünkü uluslar da dünküler gibi bir karışım ürünüdür: bireysel olarak, toplu olarak, isteyerek, istemeden, yavaş yavaş gerçekleşen benzeşmeler; tutsak alma ve insan alım-satımları yollarıyla kimi bireylerin bir ulusa girmesi, evlenmeler, çoğunluğun dilini ve kültürünü benimsemek ve daha bir çok biçimlerde uluslar arasında tıpkı alış-verişler oluyor. Hele coğrafya olarak geçit yerlerinde bu alış-verişler pek önemlidir. Kimi ülkeler vardır ki yer yapısı oralarını her fatihe açık bırakır. Rumeli gibi...

"Anadolu da .. böyle bir ülkedir. Orduların ve kervanların bir geçitidir. Özellikle anakentlerde, örneğin eskinin Babil, İskenderiye, Roma, Atina, Antakya'sında, bugünün de Londra, New-York, Paris ve özellikle İstanbul'unda ırk arılığı aramak boşunadır.

.....

"... Avrupa'nın güney-doğusunda, Asya'nın en batısından, Afrika'nın kuzey-doğusundan kurulu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti de kapılarını herkese açmıştı. Zaten İstanbul'un yerine geçtiği Bizans da böyle bir siyaset izlemişti. Çünkü coğrafya durumu ve imparatorluğun gerekleri bunu kesinlikle buyuruyordu.

"İkinci Sultan Mehmet'in fethinden önce 'Konstantiniye' Yunan mıydı? Evet, dil bakımından öyle. Ama bu kent birçok insan topluluğunun buluşma yeri oldu... Batı Roma'dan kalma Latince yerini yavaş yavaş Eflatun'un diline bıraktıktan sonra, sağdan soldan gelen her birey, Konstantinopolis'te pek üstün olan Yunan dil ve kültürünü isteyerek kabul ediyor, az sonra bunların ulusluklarından iz bile kalmıyordu".

Celâl Nuri, ünlü Yunan söz ustası İsokratis'in "Yunanlı kimdir?" sorusunu "Yunan kültürüne sahip olan herkes" diye yanıtladığını belirttikten sonra, Osmanlı İstanbul'unda Bizans'tan farklı olarak bir ailenin egemen olup, araptan, ermeniden, bedeviden.. her üstün gelenin imparator olmasının söz konusu olmamakla birlikte, Osmanlılara da pek çok rum, frenk, slav ve özellikle çerkes kanı karıştığını, ayrıca yönetici katmanlarının da çoğunlukla Türklerden değil, Türkleşen Osmanlılardan ve çok da yabancıdan kurulu olduğunu belirtmektedir. Sonra da şunları ekliyor:

"... Genel göçler döneminde ve ondan sonra nasıl Asya'dan bir çok topluluklar Avrupa'ya göçmüş ve oranın bugünkü nüfusunu oluşturmuş ise, bundan yaklaşık on yüzyıl önce Türkler de büyük yerbilimsel değişimlere uğrayan ve yaşamaya elverişli olmaktan yavaş yavaş çıkan Orta Asya'dan batıya doğru sarkmışlardı. Türkler yalnız bu ülkeleri ele geçirip yurt yapmadılar: yerli halktan bir bölümünü de kendilerine benzettiler. Bundan başka devlet görkemli olduğundan, birçok yabancıları da kendi topluluğuna çekiyordu. Eskiden çok büyük sayılarda tutsak alınırdı. Ordularımız Avrupa'nın bir bölümünü sık sık dolaşır, oralardan bir çok insan ganimeti getirir, donanmalarımız ise Akdeniz'de fır döner ve İstanbul'a binlerce tutsak getirirmiş. İmparatorluğun Türk olmayan kesimlerinden, Arabistan'dan, Arnavutluk'tan, Hırvatistan'dan, Kürdistan'dan, Adalar'dan gelme binlerce insanın hizmete girdiklerini, İstanbul ve başka merkezlere yerleştiklerini tarihlerde okuyoruz. Türklük bunları hep kendine benzetti. Müslüman olan herkes siyasi hakları kazanır ve sonunda Türkleşirdi".

.....

"Türk bu benzetme yetisine sahip olmakla birlikte, bir de başka halkların birçok özelliklerini edinmeğe de yetili olduğunu gösteriyor: Batı Türklerinin Turan'daki ataları kuşku yok ki gemici değillerdi. Daha sonra iki yarımada, kıyıları pek çok ve oldukça girintili çıkıntılı olan Rumeli ve Anadolu'ya yerleşince Batı Türkleri denizle de deyim yerindeyse evlendiler. Eskiden beri gemici olan Venedikliler ve Cenevizlilerden hiç geri kalmadılar. Roma ve Türk dünyaları arasında pek büyük toplumsal alış-verişler olmuştur ki, ne yazık tarihlerimiz bu konularda hep susmaktadır.

Batı Türklerinin, aynı çekirdekten gelmekle birlikte, örneğin günümüz Buharalılarından ne denli başka olduklarını belirten yazar, Türklerin binlerce yıl fetih yapıp egemen durumunda bulunmakla pek değerli siyasal erdemler edinmiş olduklarını da anımsattıktan sonra, yapısı pek sağlam olmamasına karşın Osmanlı devletinin özellikle son yüzyıllardaki pek çok tehlikeye göğüs gerebilmiş olmasının da, I. Dünya Savaşından sonra tüm Avrupa Türklüğün Anadolu'daki varlığına son vermeğe kararlı iken bu kararın yırtılıp düşmanların yüzüne çarpılabilmiş olmasının da gizinin bu yönetsel erdemler olduğunu yazıyor.

Yazar son yıllarda yaşayabilmek için yenileşmek, Avrupalılaşmak gereğini duyan ilk ve o gün için tek hıristiyan olmayan doğu ulusunun Türkler olduğunu belirttikten sonra, "Öyleyse Türk ulusunun başına neden bu kötülükler geldi?" sorusunu şöyle yanıtlamaktadır: Türk ulusu için zararlı, uzun ve yorucu bir boş oyundan başka bir şey olmayan imparatorluk, altıyüzyıl süreyle Türklerin güneş tutulmasına neden oldu. Osmanlı saltanatı yükselirken düşüyordu, çünkü ülke genişletmek görüşünde güçlülüğün belirtisi sayılırsa da, gerçekte bir tehlike ve bir düştür. Nitekim Türkler kurdukları imparatorluk içinde azınlıkta kaldılar. Ayrıca bu egemen halk buyurmaktan başka bir iş görememişti. Oysa bir ulus türlü katman ve kesimlerden kurulur: yalnızca bir kamu görevlisi ve yönetici katmanı ile bir köşede unutulmuş bir halk yığından kurulu bir topluluk tam bir ulus oluşturamaz. Nitekim sanat ve ticaret başkalarına kalmıştı... Osmanlı saltanatı Türk ulusunun gönenç ve güvenliğini kendisine hiç bir zaman uğraş konusu yapmamış, bu yolda bir politikası 19. yüzyıl sonlarına değin hiç olmamıştır. Bundan da ötede, padişahlar ulusal birlikten ürkererek daha baştan müslümanı hıristiyan dan ayırmış ve müslüman halkları da türkleştirmek istememişlerdir. Osmanoğulları döneminde Türk halkının geniş yığınları bilgisizlik ve yoksulluk içinde kalmış, seçkinleri de yalnız imparatorluk dolayısıyla yaşayabilmiştir.

"Osmanlı yönetiminin ta Fatih döneminden başlayarak niteliğini be-

lirleyen şey, cehalettir. Bu devlet Avrupa'yı tehdit etmeğe en çok gücü yettiği bir dönemde dünyayı hiç göremiyor, anlayamıyordu. Fatih'in eline en büyük tarihsel fırsat geçti: her ne denirse densin, son döneminde bile Bizans, o zamanki dünyanın kültür bakımından en yüksek, en verimli merkezidir. Avrupa'da o dönemde düşünce devinimleri başlamıştı... Eski çağın kültür zenginlikleri Konstantinopolis'te bozulmaktan ve unutulmaktan korunmuş bulunuyordu. Binyüz yıllık bu anakentin coğrafyasal konumundan, varlık ve rahatlığından çok kültürü değerliydi. Osmanlı yöneticileri her gün 'Kostantiniye'yle alış-verişte oldukları halde, bundan hiç haberleri yoktu. .. Rumların vereceği haraçtan yararlanmak için İkinci Mehmet'in yaptığı ilk iş, dindaşı olan Kayzer'in bile aşığıladığı patriği bu makamda tutmak ve ona daha çok ayrıcalıklar tanımak olmuştü. Oysa eski Yunan kültürünü koruyan bilginler, güzelyazıncılar, akın akın İstanbul'dan kaçtılar ve eski felsefenin o zamana kalan bölümünü İtalya'ya, Avrupa'nın her yanına, dahası Büyük Britanya'ya dek götürdüler. Hiçbir tarihçinin yadsıyamayacağı apaçık, belli bir gerçektir ki, Avrupa ve Amerika'nın bugünkü gelişimine başlangıç olan Rönesans dönemini açanlar, Kostantiniye'den kaçan ya da kovulan bu kültür sahipleridir”.

“Fatih koruyucu elini papazlara uzatacağına, o düşünürleri koruması altına alsın, Türkün yeteneği ile Doğu Roma'nın kültürü birleşseydi, hiç kuşku yok ki Rönesans dönemi Türkiye'de açılacak, Avrupa kaba ve koyu bir bilgisizlik içinde uyurken, ilerlemeler buradan başlayacaktı. Fatih kendini beğenmişliği ve büyüklük taslamasıyla gözleri kamaşmış bir sultan olmasaydı, her halde Konstantinopolis'teki kültür hazinelerini görürdü. Ama görmedi; aç gözlü, bilgisiz bir takım bilgiçlik taslayanlara kapıldı. Bu bilgisiz 'bilginler, Bizans'a benzediler. İlk iş Ortodoks rahiplerinin aşama-sıralamasını taklit edip, bizde 'La ruhbane fi'l islam' ilkesi gereğince müslümanlığa aykırı bir islam ruhaniliğinin yaratılması oldu. Giyime varıncaya değin, bilginlerimiz Rum rahiplerini kopya ettiler.

“Türk ulusu işte bundan dolayı daha sonra Batıya bakacağına Doğuya yöneldi. Oysa Doğudaki uygarlıklar —Arap ve İran uygarlıkları— o zaman bütün güçlerini tüketmişler, gerileme ve çöküş sıtmasının nöbetlerini geçiriyorlardı... Biz dili, kültürü ve dinin bir bölümünü Doğudan aldık. Bunları aldığımız zaman Doğuda din, kültür, dil canlı ve hareketli bir durumdan çıkmış, ... durgun bir duruma girmişti. Oysa bizim İstanbul'u ele geçirmemizden sonra —bu olayla Orta Çağ kapanıyor— Avrupa'nın doğusundan başka her yerinde din de, kültür de, dil de baskıdan kurtulmağa ve canlı, hareketli bir duruma gelmeye başlıyor.

“Kanunî dönemi, Osmanlı bilgisizliğinin en yoğun olduğu dönemdir. Hızlı çöküş o dönemden başlar. Rönesans, dinde düzeltim (Reform) ve

yeryüzünün bilinmeyen yörelerinin bulunması, sahiplenilip kullanılması o döneme rastlar. Zamanın zafer sarhoşu Osmanlı yöneticileri ise dünyadan hepten habersizdiler.

“... Bugün sıradan bir devlet adamı, günümüzde insanların düşüncesini uğraştıran konuları bilmese nasıl bağışlanabilir ve o adam devletini yönetmek için kendinde nasıl yetki görür? İşte Kanunî'nin ‘kul’ devlet görevlileri, zamanlarında o dönemin gelişmelerini zerrece bilmiyorlardı. Şeyhülislamlık makamına değin çıkan ünlü tarihçi Hoca Sadettin Efendi'nin “Tac-üt-Tevarih”ini açınız ve okuyunuz, O'nun kafasıyla çoğunun eğilim ve yeteneklerini hemen anlarsınız”.

Celâl Nuri, Osmanlı şemasının, hemen 16. yüzyıldan başlayarak nesnel dayanaklardan yoksun kalmaya başladığını, çünkü kendisini derinden etkilememesi olanaksız Batı Avrupa'daki uluslaşma ve aydınlanma akımlarına karşı direndikçe varlığını yitirme sürecine girdiğini belirtiyor. Bu noktada şunları yazıyor: “Varlık hakkı ancak ilerleme yoluyla elde edilebilir... Durgunlukta varlığını sürdürme özelliği yoktur”.

Zaten Osmanlıların çoğunun Osmanlılığı istemediğini belirten yazar şu temel önemdeki soruyu sormaktan da çekinmiyor: “Acaba Osmanlı saltanatının dayanağı mı Türklerdi, yoksa Türklerin mi dayanağı saltanatı?” Celâl Nuri bu soruyu yine kendisi yanıtıyor:

“Kurnaz saltanat Türklerle, kendisinin bir koruyucusu olduğu sanısını duygu biçiminde telkin etti. O ölçüde ki, akıl, düşünce bu duyguya üstün gelemedi. Bütün Türkler Osmanlılığı istiyorlardı. Gerçekte ise saltanatın desteğinin Türkler olduğunu görüyoruz. Türkler bunda çıkarları bulunduğunu sandılar; oysa asıl çıkar o topluluktan ayrılmaktaydı.

“Osmanlı nasıl bir bileşimdir? .. cisimlerde bileşimler ya organik, ya da mekanik bir biçimde olur. .. Osmanlı topluluğunun parçaları .. organik değil, mekanik bir biçimde birleşmişti.

“Osmanlılık içinde hükümet ögesi olan Türkler, her ulus gibi gelişebilmek için geçmişe olan bağılıklarını kırmalı, ilerlemeyenlerden ayrılmalı, ileri insanlık kesimine katılmalıydılar. Türkler ya bunu başaracaklar, ya da varlıklarını sürdürme hakkını kullanma gereğine uymayıp, Çin gibi geleneğe yapışık kalacaklar ve artık gelişmeye güle güle deyip üstün bir yabancı ulus tarafından yutulup yok edileceklerdi. Osmanlılık harekete engel demektir. Bu topluluğun hem Türklüğü, hem Osmanlılığı sürgit koruması güç oyundu. Topluluk içindeki Türklerin bu rolü oynayabilmeye ise güçleri yetişmezdi sanırım.

“Osmanlı bu inceliği anlayamadı. Bunu kavrayamadığından dolayıdır ki, yöneticilerin olanca çabaları boşa çıkmıştır...”

Celâl Nuri'nin bu konuda vardığı bir cümlelik sonuç ile dizimizin bu bölümünü bitirebiliriz: “Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunuşu...”.